

ВІДГУК

офіційного опонента Новальської Тетяни Василівни
на дисертацію Збанацької Оксани Миколаївни «Документна евристика в
системі соціальних комунікацій: бібліотекознавчий аспект»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних
комунікацій за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство,
бібліотекознавство, бібліографознавство

Дисертація Збанацької О. М. присвячена **актуальним питанням** реалізації документального пошуку та формуванню нового наукового напрямку – документній евристиці, що зумовлено такими чинниками: необхідністю створення якісного довідкового-пошукового апарату до документних фондів бібліотек та інших документно-інформаційних інституцій країни; потребою уніфікації пошукових образів документів; підвищення рівня бібліотечного обслуговування; підняття рівня інформаційної культури користувачів інформації та інформаційних працівників; реальною необхідністю наукової розробки проблеми в сучасному бібліотекознавстві та документознавстві; відсутністю узагальнюючих праць з даної проблематики.

Динамічні суспільні перетворення в Україні впродовж останніх десятиріч та розвиток інформаційно-комунікативних технологій спричинили відчутні зміни в соціальній структурі суспільства, а це, в свою чергу, вплинуло на бібліотечну технологію та документальний пошук. Дослідження документального пошуку як основного об'єкта документної евристики диктують нові завдання, що і зумовило постановку питання про узагальнення інформації, розроблення цілісної концепції документної евристики як нового наукового напрямку в системі соціальних комунікацій, зокрема бібліотекознавстві.

Робота Збанацької О. М. є важливою з погляду дослідження потреб сучасного користувача, який, завдяки Інтернету, прагне проводити пошук потрібних йому документів в різних документно-інформаційних інституціях і знайомитись з різноманітними документними фондами країни.

Дисертаційне дослідження виконане в рамках комплексної наукової теми

ІБЗУВ	
Біб. №	609
№	11 09 2019 р
Кл. група	8

кафедри культурології та інформаційних комунікацій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (НАКККіМ) «Актуальні проблеми культурології: теорія та історія культури» (2015–2020 рр.; державний реєстраційний номер 0115U001572).

Науковий рівень достовірності і обґрунтованості наукових положень висновків і результатів дисертації О. М. Збанацької забезпечує: широка джерельна база дослідження; методологічно правильне застосування комплексу наукових підходів і методів: соціокомунікаційного, системного, інформаційного, інтеграційного, ситуаційного тощо.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що – вперше комплексно розглянуто поняття «евристика», що використовується в різних галузях знань; проаналізовано наукові праці з питань бібліотечної технології та документального пошуку у бібліотечній галузі, з'ясовано внесок вітчизняних та зарубіжних бібліотекознавців, архівістів, музейників, інформатиків у дослідженні означеного напрямку; запропоновано і обґрунтовано новий науковий напрям – документну евристику, що дозволяє збагатити як евристику, так і бібліотекознавство новим знанням; запропоновано видову класифікацію документної евристики в залежності від об'єкта документального пошуку, інституції, в якій реалізується документальний пошук та галузі знань; виявлено спільність та відмінність реалізації документального пошуку в бібліотеках та інших документно-інформаційних інституціях; визначено концептуальні підходи до розвитку документної евристики в інформаційному суспільстві.

Виконана робота має як **теоретичне, так і практичне значення**. Наукові висновки і результати дослідження розкривають роль документної евристики в системі соціальних комунікацій, зокрема бібліотекознавстві, що може бути використано під час подальших досліджень в Україні. Вони сприятимуть удосконаленню пошукових образів документів, слугуватимуть покращенню документального пошуку. Напрацювання поширені на архівну, музейну та на всю інформаційну сферу, що мають справу із документними фондами.

Результати дослідження впроваджено в практичну діяльність відділу

лінгвістичного забезпечення інформаційно-пошукових систем НБУ ім. Ярослава Мудрого (розроблення та поповнення «Інформаційно-пошукового тезауруса»), при підготовці науково-методичних матеріалів з навчальних дисциплін «Документна евристика» та «Евристика в науковому студіюванні» для магістрів та аспірантів НАКККіМ, що засвідчують акти впровадження.

Збанацька О. М. чітко та коректно визначила об'єкт і предмет дослідження. Основні положення та висновки спираються на дослідження й аналіз наукової джерельної бази, яка включає в себе наукові праці дослідників різних сфер діяльності. Всього дисертанткою опрацьовано 664 літературних джерела, серед яких є електронні ресурси і видання іноземними мовами. Це дозволило дослідниці визначити науковий апарат дослідження, логічно побудувати структуру роботи, що складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи 536 сторінок, з яких основний текст становить 425 сторінок, що відповідає вимогам до дисертаційних досліджень докторського рівня.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про особистий внесок здобувача, апробацію результатів дослідження та публікації автора.

У першому розділі «Теоретичні основи дослідження документної евристики» авторка аналізує стан дослідження наукових поглядів на поняття евристики і доводить, що евристика – комплексна галузь знань, яка містить елементи філософії, психології, лінгвістики, кібернетики, теорії інформації, наукознавства, основ організації праці (с. 43). Здобувачка зазначає, що для розвитку теорії і методики евристики особливе значення мали праці таких дослідників, як П. М. Берков, Б. М. Кочаков, О. П. Пронштейн, М. Ю. Ульянінський, В. В. Фарсобін, М. І. Ходаковський, Л. Є. Шепельов та ін. (С. 48). Проте, автор дотримується думки, що «дослідження евристики носить фрагментарний та багатогалузевий характер», і, «як наука, що вивчає творче,

неусвідомлене мислення людини, евристика ще повністю не сформувалася» (С. 49). Автор доводить, що евристика – комплексна галузь знань, яка містить елементи філософії, психології, лінгвістики, кібернетики, теорії інформації, наукознавства, основ організації праці. Водночас, теоретично важливими є праці з бібліотекознавства, документознавства, архівознавства та соціальних комунікацій, зокрема, В. В. Бездрабко, В. М. Горового, Л. А. Дубровіної, С. Г. Кулешова, С. Х. Литвина, І. Б. Матяш, А. В. Соколова, А. А. Соляник, Ю. М. Столярова, Л. Я. Філіпової, Г. М. Швецової-Водки, Г. В. Шемяєвої та ін.

Вагомими підсумками першого розділу дисертації є введення в науковий обіг нового напрямку – документної евристики, визначення її об'єкта (С. 82), предмета (С. 83), завдань (С. 83–84), мети (С. 85).

У другому розділі «Методологія документної евристики» О. М. Збанацька аргументовано аналізує основні методологічні підходи пізнання документної евристики. Аналізуючи праці вітчизняних науковців (О. В. Воскобойнікової-Гузевої, Л. А. Дубровіної, М. С. Слободяника) з методології, дисертантка для свого дослідження обирає такі загальнонаукові методологічні підходи: соціокомунікаційний, системний, інформаційний, інтеграційний, ситуаційний та ін. Особливість цих підходів в тому, що вони базуються на категоріях, наприклад, «соціальна комунікація», «система», «інформація», «інтеграція», «ситуація», які слугують для побудови теорій, що пояснюють спостережені явища (С. 99). Заслужують на увагу й методологічні засади дослідження інформаційно-пошукових мов як складової документної евристики. Так, застосування моносистемного підходу було спрямовано на розгляд інформаційно-пошукової мови «як окремої, автономної системи і її аналіз з точки зору її внутрішніх законів і механізмів», а полісистемного – на розгляд інформаційно-пошукової мови «як підсистеми, тобто частини більш складної системи (макросистеми)» (С. 123).

У третьому розділі «Трансформація структури документної евристики в системі соціальних комунікацій» розкрито сутність соціальних комунікацій, які породжуються комунікаційними потребами суспільства та інформаційними

потребами особистості. Аналізуючи абсолютні і вторинні комунікаційні потреби соціуму, представлені А. В. Соколовим, дисертантка зауважує, що «документальна комунікація належить до соціальних вторинних комунікаційних потреб, проте породжується соціальними абсолютними потребами (комунікаційними, духовними) соціуму», а «обслуговуючими комунікаційними інститутами виступають архіви, бібліотеки, книговидавництва, бібліографія, поліграфія тощо (С. 141). В даному розділі інформаційно-пошукові мови представлені як організатори знання, що відіграють важливу роль посередника в системі документальних комунікацій (С. 149). Дисертантка зазначає, що спонукальним терміном щодо появи документної евристики є термін «інформаційний пошук» (С. 157) і аналізує види пошуку, зафіксовані у стандартах (С. 161–164). Доводить, що у бібліотечній сфері інформаційний пошук означає шукання, відбирання та надання інформації; в архівній – пошук документів, відомостей про них або фактів, відображених у документах; в інформаційній сфері – процеси пошуку та надання доступу до інформації; у сфері соціальних комунікацій – сукупність дій з відбору (знаходження) інформації.

Заслуговує на увагу видовий поділ документної евристики, що ґрунтується на об'єктно-інституційно-галузевому підході (п.п. 3.4). Дисертантка досліджує джерелознавчу, джерельну, бібліографічну, патентну, архівну, музейну, інтернет-евристику. За галузевою ознакою виокремлює медичну, педагогічну, архітектурну, художню та інші галузеві евристики.

У четвертому розділі «Документна евристика в комунікаційному середовищі бібліотеки» дисертантка розглядає документ як основу комунікаційного середовища бібліотеки і центральний об'єкт документної комунікації, здійснює класифікування документів. Особливу увагу приділяє бібліотечним фондам, які авторка відносить до «інфраструктурної складової комунікаційного середовища бібліотеки» (С. 278–280). Слушною є думка автора, що до документних фондів країни належать не тільки бібліотечні фонди, а й архівні, музейні, фонди національної системи науково-технічної

інформації, яким теж приділено увагу в дисертаційному дослідженні. Оскільки доступ до документів, зосереджених у бібліотечних фондах, забезпечують бібліотечні інформаційно-пошукові системи, то справедливо дисертантка зупиняється на характеристиці бібліотечних каталогів, бібліографічних картотек, покажчиків та авторитетних файлах (п.п. 4.3). До комунікаційного середовища бібліотеки дисертантка також відносить користувачів бібліотеки та бібліотечних працівників, оскільки саме вони є основною рушійною силою комунікаційного процесу (С. 305). Окрему увагу приділено удосконаленню механізмів документального пошуку, стратегії пошуку. Як зазначає дисертантка, «щоб документальний пошук був ефективним, слід насамперед чітко визначити тему, за якою добираються документи, а також хронологічні, мовні, географічні межі, за якими вестиметься пошук інформації» (С. 333).

Матеріали п'ятого розділу «Парадигма розвитку документної евристики в бібліотеках, архівах, музеях» представлено тенденції розвитку документної евристики в доступі до інформаційних ресурсів (п.п. 5.1). На думку дисертантки, «проблема вдосконалення документального пошуку завжди була актуальною в суспільстві» і «цілком залежала від існуючих технологій» (С. 370). Дослідницею також розглянуто бібліотеки як платформи у здійсненні комунікаційного процесу (С. 396–404); архіви як сховища людського знання та потенційні «джерела поповнення бібліотечних фондів» (С. 404–413); музеї як посередники комунікаційного процесу (С. 413–423). Заслужують на увагу запропоновані автором концептуальні підходи до розвитку документної евристики (п.п. 5.3), без врахування яких неможливий подальший розвиток нового наукового напрямку – документної евристики. Автор виокремила наступні концепти розвитку документної евристики інтелектуалізація, лінгвістичність, відповідність, системність, узгодженість, інтегрованість, доступність, комунікативність, когнітивність, інституційність.

Кожен з розділів дисертації завершується висновками, де об'єктивно підсумовуються отримані авторкою результати, окреслюються проблемні питання, що вирішуватимуться у подальшому.

Загальні «Висновки», що містять підсумки всього дослідження, науково достовірні, представляють вагомі відповіді на поставлені дисертанткою завдання.

У цілому структура дисертації виглядає логічно, чітко вибудованою, документна евристика розглядається у світлі визначеної проблеми з урахуванням сучасних уявлень про документальний пошук і його місце в системі соціальних комунікацій.

Водночас хотілося б зробити деякі зауваження і побажання:

1. Розкриваючи безсумнівно важливу проблему документального пошуку як об'єкта документної евристики, дисертант також оперує поняттям «інформаційний пошук». Бажано пояснити у чому полягає різниця між документальним та інформаційним пошуком. Також термінологічно потребують пояснення словосполучення «інформаційний працівник» та «інформаційний посередник».

2. На нашу думку, під час розгляду документної евристики в комунікаційному середовищі бібліотеки, дослідницею не приділено достатньої уваги створенню авторитетних файлів на імена осіб, найменування організацій, предметних рубрик як ефективного засобу пошуку в електронних каталогах та бібліографічних базах даних.

3. Враховуючи, що до основних компонентів документної евристики належать користувачі та інформаційні працівники, то у дисертації доцільним було б виокремити підрозділ, присвячений цій важливій складовій комунікаційного процесу в бібліотеці.

Висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку виконаного дослідження.

Аналіз представленої дисертації та автореферату дає підстави вважати: дослідження є актуальною, концептуальною роботою, що містить науково обґрунтовані спостереження та узагальнюючі висновки, які розширюють уявлення про роль і місце документального пошуку як процесу та документної евристики як наукового підґрунтя в системі соціальних комунікацій й у

сукупності є суттєвими для розвитку теоретичного бібліотекознавства, документознавства та суміжних галузей знань.

Автореферат дисертації адекватно передає її зміст, аргументацію, логіку побудови, ступінь наукової новизни, теоретичне значення отриманих результатів і можливості науково-практичного їх застосування. Основні положення та результати дослідження знайшли своє відображення у публікаціях здобувача. Оформлення дисертаційної роботи та автореферату відповідає чинним вимогам.

За обсягом виконаної роботи, рівнем порушених проблем, актуальністю та спрямованістю дисертація О. М. Збанацької «Документна евристика в системі соціальних комунікацій: бібліотекознавчий аспект» є цілісним, завершеним і самостійним дослідженням, за науковим рівнем відповідає п. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою КМУ № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р.), а її автор, Збанацька Оксана Миколаївна, заслуговує присвоєння їй наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор
завідувач кафедри інформаційних комунікацій
Київського національного університету
культури і мистецтв

Т. В. Новальська

